

Andrija Zirdum

MOTIVI PISANJA I SVRHA LASTRIĆEVA POVIJESNOG DJELA
EPITOME VETUSTATUM BOSNENSIS PROVINCIAE
(Uz dvjestotu obljetnicu)

Bosanski franjevac Filip Lastrić-Očevac (1700—1783) poznat je široj javnosti kao vodeći kulturni radnik u Bosni i Hercegovini u XVIII stoljeću. Njegovih šest tiskanih djela (*Koristan nauk dilovati molitvu od pameti, Testimonium bilabium, Kratak način činiti put križa, Od' uzame, Nediljnik dvostruk i Svetnjak*) na hrvatskosrpskom jeziku — koji on naziva »slavo-bosanski« — tri izdanja povijesti na latinskom jeziku i dva rukopisna — bogat su doprinos kulturi i vrijedan izvor za poznavanje raznih vidova života bosanskohercegovačkih katolika. Nas ovdje zanima njegovo povijesno djelo *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae*,¹⁾ čiju 200. obljetnicu upravo slavimo. Zadržat ćemo se na poticajima, motivima pisanja, okolnostima nastanka, ciljevima i vrijednosti ovog Lastrićeva djela, te na njegovu utjecaju na kasnije pisce.

1. *Povijesni kontekst nastanka Lastrićeva djela*

Još u XVI stoljeću franjevačka provincija Bosna Srebrena širila se usporedo s turskim osvajanjima. Uz Bosnu i Hercegovinu prostirala se u Dalmaciju i obuhvatala jedan dio Like, Baniju, Slavoniju, Srijem, okolicu Beograda, Banat s Temišvarom i južnu Ugarsku s Budimom.²⁾ Na tom prostoru organizirala je svu pastoralnu djelatnost, doživljavala krize i uspjehe,

1) Puni naslov glasi: *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae seu brevissimum compendium historico-chronologicum De antiquitate, variisque suis vicissitudinibus, et consistentia usque ad haec tempora Locupletata in hac nova editione nonnullis additionibus: multoque pluribus locupletandae fuisset, ni carentia monumentorum, ob rationes mox in Prologo indicandas cassum raddidisset omne studium: Congesta, et compilata A. P. PHILIPPO AB OCCHIEVJA provincialatu functo jam tum ante novissimam divisionem inclytae prov. s. Joan. a Capistrano in Slavonia ab hac Bosnensi. ANCONAE MDCCCLXXVI. Ex Typographia Petri Pauli Ferri. Superiorum Facultate. Str. (2) + XII + 134 + (2). Vel. 250x180.*

2) Bosanski provincijal Mijo Radnić, u pismu 1688, ovako predstavlja provinciju Bosnu Srebrenu: »Spomenuta Provincija sa svojim samostanima rasprostire se po čitavoj donjoj Ugarskoj, počevši od Naisela i Budima i završava se po

već prema tome kako su joj to dopuštale političke prilike. Teško je proživljavala prve poraze turske vojske pod Siskom i ratne neuspjehe početkom XVII stoljeća. Kroz cijelo XVI i XVII stoljeće centar Provincije bila je Bosna sa svojih deset samostana, velikim brojem župa i franjevaca.

Bečki rat (1683—1699) i potiskivanje turske vojske u granice sadašnje Bosne i Hercegovine donijelo je i franjevcima novu problematiku. Provincija se našla u tri međusobno neprijateljske države: Austriji, Turskoj i Veneciji. U Bosni i Hercegovini u vrijeme rata uništeno je sedam samostana, preselilo se u Slavoniju, Srijem i Banat mnogo franjevaca i većina katoličkog pučanstva.³⁾ Venecija i Austrija, zbog svojih političkih planova, žele se miješati u unutrašnje poslove Provincije. Da bi se to predusrela i da bi se sva tri dijela Provincije ravnomjerno razvijali, franjevci na kapitul u Sinju (1711) stvaraju sporazum o ravnopravnom sudjelovanju u vodstvu Provincije, što je Propaganda potvrdila uz dodatak »sub nullitate electionis«⁴⁾

Veliko prostranstvo austrijskog dijela Provincije, te priliv novih franjevaca i katolika iz Bosne omogućio je brz procvat Franjevačkog reda i gradnju novih samostana, od kojih su neki sagrađeni na porušenim samostanima u Bosni. U Dalmaciji je bio sličan slučaj, samo je u Bosni i Hercegovini, zbog krutog turskog zakonodavstva, ostalo isto stanje. Dok je 1679. od 18 samostana u Provinciji deset njih bilo u Bosni, dotle su, pedeset godina kasnije (1729), od 25 samostana i 12 rezidencija samo tri samostana bila u Bosni i Hercegovini.⁵⁾

Političke prilike, loše komunikacije i unutarnji nesporazumi navodili su na misao da se Provincija podijeli. Logično je bilo da se tu prvenstveno poštuju nove političke granice, tj. da venecijska Dalmacija bude zasebna provincija, Bosna i Hercegovina zasebna provincija, a Slavonija, Srijem, Banat i južna Ugarska zasebna provincija. Takvu podjelu nije prihvaćao Bečki dvor, jer je već pokušavao, a i ponovno se pripremao zaratiti s Turskom i oduzeti joj Bosnu. S takvom podjelom nisu bili suglasni ni franjevci iz Bosne, jer su se osjećali malobrojni i nejak i da bi bili samostalna franjevačka zajednica. Kao što su svojedobno oni pomagali sve druge krajeve prostrane Provincije, očekivali su da sada ti krajevi pomažu njih, jer su bosanski franjevci još jedini ostali pod turskom vlasti. Kad ništa nisu mogli učiniti da se Provincija ne dijeli, od generalnog vizitatora Kajetana ab Interquisa, u vrijeme vizitacije 1733—1735, energično su tražili da se usvoji njihov prijedlog. On je ovako glasio: neka Dalmacija bude samostalna provincija, Ugarska i Banat samostalna provincija, a Bosna sa Slavonijom neka ostane stara provincija. Ovaj prijedlog, u vrijeme podjele 1735, bio je pri-

dužini do Smedereva, Varada, Lipe, Temišvara sve do Srebrenice, Zvornika, Požege i Gradiške, gdje se nalazi nekoliko samostana — rezidencija i župskih crkava, zatim zahvaća čitavo Bosansko kraljevstvo po dužini i širini, dio Hrvatske, Like i Krbave, i konačno čitavo veliko vojvodstvo Hercegovinu, te zatvara svoje granice sa Dalmacijom i Dubrovačkom republikom na jugu, s Albanijom i Makedonijom na istoku», ARCH. PROP. Dalmazia, vol. 2, f 392r.

3) Usp. K. Draganović, *Katolička crkva u Bosni i Hercegovini nekad i danas*, Zagreb 1934.

4) Arhiv franj. samostana Šibenik, *Liber arcwivalis* (rukopis), 70—71.

5) Usp. F. A. Varadino, *Descriptio provinciae Bosnae-Argentine facta per R. P. F. Franciscum a Varadino anno 1679*, 1—15; A. Zirdum, »Lastričev rukopis 'Universa aristotelicoscotica philosophia'«, *Jukić* 3, Sarajevo 1973, 87—98.

hvaćen, ali se nije mogao dugo održati. Slavonski se franjevci nisu mogli složiti da četiri srijemska samostana budu pripojeni Ugarskoj provinciji. Da se riješe nastali nesporazumi — a to je odgovaralo i austrijskim političkim planovima — nekoliko mjeseci kasnije ukinuta je tek ustanovljena Ugarska provincija, a provincija Bosna Srebrena ponovno je obuhvatila sve prekosavske krajeve. Za kustosa provincije imenovan je Filip Lastrić-Očevac.

Zauzeti podizanjem novih samostana i očuvanjem pastorizacije, franjevci u prekosavskim krajevima nisu posvećivali mnogo pažnje franjevcima u Bosni. Jako opravdanje imali su i u napetim političkim odnosima između Austrije i Turske. Međutim, nedostatak provincijske uprave loše se odražavao na život i djelatnost franjevaca u Bosni. Kad im već nije uspjelo da sa Slavonijom sačinjavaju staru Provinciju, Lastrić i jedna grupa franjevaca radili su na tome da Bosna i Hercegovina, do sljedećeg generalnog kapitula, bude samostalna kustodija.

Poslije podjele 1735, Bosna Srebrena je i dalje zauzimala ogroman prostor, a nova Dalmatinska provincija bila je stisnuta na relativno malom teritoriju. Zato su franjevci iz Dalmacije uputili molbu generalnom ministru Franjevačkog reda da Hercegovina, okolica Livna i Duvna budu pripojeni Dalmatinskoj provinciji kad ti krajevi budu oslobođeni ispod turske vlasti. Uz spomenuti razlog, oni su pretendirali na te susjedne krajeve i zbog toga što su ih prije bečkog rata uglavnom služili franjevci iz dalmatinskih samostana. Generalni ministar Josip M. ab Eboras usvojio je njihov prijedlog dekretom »Cum divisa«. Međutim, godinu dana kasnije Lastrić je kod Propagande uredio da se taj dekret suspendira.

Kad Lastrićev pokušaj, da Bosna i Hercegovina bude samostalna kustodija, nije uspio, grupa franjevaca iz Kreševa i Fojnice molila je Propagandu da ih odmah otcijepi od prekosavskih krajeva i pripoji Dalmatinskoj provinciji. Tu je želju dvaput zagovarao i apostolski vikar biskup Mato Delivić.⁶⁾ Kao razloge navodili su lakše komunikacije, tolerantniji politički stav turskih vlasti prema Veneciji nego prema Austriji, a posebice bolje stoljetno razumijevanje s dalmatinskim franjevcima. I to su ostale samo lijepe želje.

Nakon odvajanja Dalmacije, trebalo je korigirati sinjski sporazum. To je učinjeno u Osijeku 1748, ali njegove odredbe već na prvom provincijskom kapitolu nisu sprovedene u djelo. Razlog za to bio je u tome što Srijemu nije priznata ravnopravnost s Ugarskom, Slavonijom i Bosnom, premda je za to imao sve uvjete. Kršenje osječkog sporazuma i neki drugi razlozi bili su povod da franjevci iz Bosne još upornije traže dijeljenje.

S tim zadatkom poslana su dvojica franjevaca iz Bosne u Rim. Dok su oni tamo obilazili nadležne, u Rim je stigao i Filip Penić, kao predstavnik prekosavskih franjevaca. On je posredstvom poznanika, više nego bosanski izaslanici, utjecao na sam tijek podjele. Dekretom pape Benedikta XIV »Ad regularis disciplinae« od 5. lipnja 1757. dokinuta je provincija Bosna Srebrena a od njezina teritorija osnovana provincija sv. Ivana Kapistrana u prekosavskim krajevima i Kustodija sv. križa u Bosni i Hercegovini.⁷⁾

6) Usp. Arch. prop. SC, vol. 5 (Bosnia), f. 264rv, 272rv.

7) Usp. A. M. Neapolitanus, *Chronologia historico-legalis Seraphici Ordinis*, Tomus quartus, Romae 1975, 250—252; E. Pavich, *Romus viridantis olivae*, Budae 1766, 104—107.

Franjevci u Bosni i Hercegovini bili su radosni što su konačno prestali nesporazumi i što će sada sami moći organizirati svoju upravu i brinuti se o pastorizaciji Hrvata-katolika. Bilo im je, ipak, žao i krivo što je ukinuta njihova stara Provincija, a novoj kustodiji spretno dodan pridjev »sv. križa«. Na kongresu Kustodije u Kreševu, 14. kolovoza 1758, dogovorili su se da Filipa Lastrića-Očevca pošalju u Rim da on tamo pokuša Bosni povratiti stara prava. Lastriću je to uspjelo. Papa Klement XIII bultom »Pastoralis officii« od 15. prosinca 1758. povratio je Bosni stari naslov, žig, prava i povlastice.⁸⁾

2. Nastanak djela *Epitome vetustatum*

U raspravama i polemikama Lastrić se često pozivao na djelatnost franjevacu kroz povijest u Bosni i Hercegovini i u krajnjoj liniji ti njegovi argumenti bili su odlučujući. Bosna je imala samo tri formalna samostana, što je premalo; a nije imala ni odgojnih zavoda, što je bio jedan od uvjeta da neka pokrajina postane samostalna provincija. Odlučujući razlozi bili su stoljetni samoprijegor franjevacu iz Bosne i njihova široka pastoralna djelatnost. Trebalo je povijesno obraditi nastanak i djelatnost provincije Bosne Srebrene. Nitko ozbiljnije o njoj nije pisao. Nešto podataka moglo se naći u ljetopisima, samostana i u povijesnim djelima koja su se uzgredno doticala Bosne. Bilo je i nešto izvornih dokumenata po samostanskim arhivima. Barrem je to trebalo prikupiti i pobilježiti.

Čim se Lastrić povratio iz Rima, dao se na posao. Prikupio je dosta građe i podijelio je u deset paragrafa pod naslovom *Commentariolum super Bosnensi provincia...*, Sutiska 1759. U predgovoru piše:

»Premda sam s nešto revnosti pretražio isprave provincijâ odijeljenih od naše, i ljetopise Reda do kojih sam mogao doći, jedva sam ovo malo našao, što ću ovdje u najkraćim crtama nastojati ispisati. Ali ne treba se čuditi što nam manjka mnogo starih spomenika. Nestalo ih je bilo zbog nemarnosti, bilo zbog sudbonosnih događaja (Prešućujem nemar onih na koje je spadalo da brižnije bilježe i čuvaju neke stvari), ali su tijekom stoljeća, ovu u svakom pogledu vrijednu žaljenja domovinu, često pogađali sve okrutniji i okrutniji udesi. U njoj se mogu vidjeti samo tragovi starih samostana, veoma utvrđenih kula, gusto naseljenih gradova, kojih je nekad — prema svjedočanstvima povjesničara — bilo mnogo, razasutih svuda po Bosni. I u tri preživjela samostančića, koji su — poput uništenih — više puta bili srušeni sa zemljom, bijesom vatre ili silnika, kakvi su se stari spomenici u njima i mogli sačuvati? ...«.

Na 67 stranica veličine 290x210 mm obradio je prikupljeni materijal. Gotovo pola rukopisa posvetio je događajima i ljudima u Provinciji iz prve polovine XVIII stoljeća, gdje je i on sam bio sudionik i svjedok događaja.

8) Usp. (F. Lastrić), *Commentariolum super Bosnensi provincia*, (rukopis), Sutiska 1759, 86—92; J. Jelenić, »Ljetopis franjevačkog samostana u Kr. Sutjesci«, GZM XXXVII (1925), 10.

Lastrić je bio dobro upućen u cijelu problematiku oko djelidbe Provincije i njegovi glavni argumenti ušli su u papinsku bulu »Pastoralis officii«, pa je bilo logično da se on angažira i u obrani onoga što je s mukom postigao. Na provincijskom kapitolu u Fojnici u siječnju 1762. uz tekuću problematiku bilo je govora i o sudjelovanju na generalnom kapitolu koji je u lipnju bio zakazan u Mantovi. Zbog prolazne bolesti novog provincijala Franje Bogdanovića, bosanski kapitularci izabrali su Lastrića da ih on predstavlja na mantovanskom kapitolu. Lastrić je imao malo vremena za spremanje na put, a pretpostavljao je da će predstavnici Kapistranske provincije povesti raspravu o tome tko je stvarni nosilac tradicija Bosne Srebrene. Sam kaže da je prema onoj »predviđena koplja slabije tuku«, pred polazak na put napisao kratki spis pod naslovom *De antiquitate et natis provinciae Bosniensis*. Tu je on na 15 stranica opisao nastanak, djelatnost i djelidbe Bosanske provincije, a na koncu je stavio papinsku bulu »Pastoralis officii«. Pri prolasku kroz Veneciju na brzinu je otisnuo svoj rukopis i ponio ga sa sobom u Mantovu. Kad su stvarno predstavnici Kapistranske provincije na generalnom kapitolu pokrenuli parnicu protiv Bosne Srebrene, Lastrić je nekima od nadležnih usmeno objasnio, a drugima je podijelio tiskani sveščić i lako riješio parnicu u svoju korist.

Na povratku iz Mantove franjevci u Bosni zanimali su se za Lastrićev tiskani tekst. Mnogima nije mogao udovoljiti želji, jer ga je tiskao u malom broju primjeraka. Bio je svjestan da je njegovo djelce prekratko i da su u njemu spomenuti samo oni argumenti koje je predviđao da bi mogli navoditi predstavnici Kapistranske provincije. Zato se odlučio da ga popravi, proširi i ponovo tiska.

I ranije, a posebice nakon generalnog kapitula u Mantovi, Lastrić je pripremao za tisak svoja glavna književno-teološka djela *Nediljnik dvostruk*, *Svetnjak* i *Od' uzame*. Tim djelima dodao je i novo izdanje svoje povijesti. Ranije tiskani tekst i odredbe mantovanskog kapitula stavio je u prvo poglavlje. U drugom poglavlju opisao je nekadanji i suvremeni sastav Bosanske provincije, a u trećem Bosansko kraljevstvo. Djelu je dao novi naslov *Epitome vetustatum provinciae Bosniensis*, Venetiis 1765, str. 48. Oko tiskanja, korektura i drugih poslova u svezi s tim zadržao se u Veneciji godinu dana.

Kad se sredinom 1766. povratio u Bosnu, njegova književno-teološka djela bila su dobro primljena. I *Epitome vetustatum* je dobro primljeno, ali su na njega stizale i primjedbe i kritike. Zato Lastrić i dalje prikuplja povijesnu građu, traži novu literaturu da bi riješio neke od brojnih nepoznanica na koje je naišao u povijesti Bosanske provincije i Bosanskog kraljevstva. U to doba izašla je iz tiska i knjiga Mirka Pavića (Emericus Pavich) *Ramus viridantis olivae*, Budae 1766. u kome on na temelju rukopisa Ivana Stražemanca opisuje povijest Kapistranske provincije, odnosno njezinih samostana⁹⁾ On je na nekoliko mjesta korigirao Lastrićeve tvrdnje, posebice njegovu hipotezu o dolasku franjevaca u Bosnu. Pavićevo djelo potaklo je Lastrića da još više istražuje, a uprava Provincije obećala mu je da će djelo tiskati o svom trošku.

9) Usp. J. Jelenić, »Osvrt na povjesni pokret u Bosni Srebrenoj u XVII i XVIII. stoljeću« u *Ljetopis franjevačkoga samostana u Kreševu*, Sarajevo 1918, 8—9.

Kad je prvi dio novog izdanja *Epitome vetustatum* Lastrić bio već pripremio, dalmatinski franjevac Luka Vladimirović tiskao je, kao povijesni dokument, dekret »Cum divisa«. Lastrić je to shvatio kao dalje pretenzije Dalmatinske provincije na Hercegovinu, pa je spomenuti dekret ubacio u *Epitome vetustatum*, a uz njega, sitnim tiskom, vrlo opširan i oštar komentar. Novo izdanje bilo je gotovo sredinom 1775. Lastrić osobno, zbog bolesti i starosti, nije mogao ići u Italiju da nadgleda tiskanje, već je taj posao povjerio svom sestriću fra Martinu Vazgeču-Bilaviću, koji ga je u Ankoni dao tiskaru Petru Pavlu Ferriju.

Tek što je djelo poslao u tisak, Lastrić je dobio knjižicu Norinija Starograđanina (Luka Vladimirović, op. A. Z.) *Prepisanje početka kraljevstva bosanskoga...*, u Mleci 1775. u kojoj je na talijanskom jeziku tiskana »Ahdnama« i dva novija sultanska fermans. Lastrić je opazio da je Vladimirović »Ahdnamu« krivo datirao, pa je napisao »dodatak« za svoj *Epitome vetustatum*, u kome je ispravio godinu izdanja »Ahdname« i prepisao sva tri spomenuta dokumenta. »Dodatak« i stvarno kazalo poslao je u Ankonu koncem listopada.

Posljednjih dana prosinca 1775. dobio je Lastrić knjigu u dva sveska pod naslovom *Storia civile ed ecclesiastica della Dalmazia, Croazia e Bosna...*, Venezia 1775. Za petnaestak dana pročitao ju je i napisao recenziju i kritiku pod naslovom »Mali dodatak ovom Pregledu u povodu jedne nove povijesti«. Pred njega je stavio grb Bosanskog kraljevstva i sve skupa poslao u Ankonu. Tako je u drugoj polovici 1776. izašlo treće izdanje Lastrićeva povijesnog djela *Epitome vetustatum*. Zbog dva naknadna dodatka tiskar je dvaput povećavao cijenu. Isplaćeno mu je 66,25 talira tj. 132,50 groša.¹⁰⁾

3. Ciljevi Lastrićeva djela *Epitome vetustatum*

U prvom izdanju djela Lastrić je prikupio dokumente za eventualnu raspravu s franjevcima Kapistranske provincije. Iznio je one argumente »za koje sam — kako sam kaže — predviđao da bi se mogli navoditi«. Međutim, tijekom vremena nakupilo se i drugih problema o kojima je i on želio iznijeti svoje mišljenje. U njegovu djelu istaknuto je dvoje: obrana i povijest Provincije i historiografski opis Bosanskog kraljevstva do pada pod Turke.

a) Obrana i povijest Provincije

U predgovoru II i III izdanja Lastrić piše: »Kad je rodila posljednju kćer časnu Provinciju sv. Ivana Kapistrana, Bosanska je provincija bila dokinuta i svedena na kustodiju. Ona bi nad tom činjenicom tužno uzdisala, da se nismo odmah obratili s poniznom molbom prečasnom o. Klementu iz Palerma, tadašnjem generalu cijelog Franjevačkog reda i pružili mu ispravniji prikaz stanja. Preko njega učinili smo to isto i kod Njegove Svetosti pape Klementa XIII. Jedan i drugi, postupajući blago, kako im i ime kaže, zapovijedili su da se prava ove prastare provincije, majke mno-

10) Usp. Arhiv Provincije — Sarajevo, *Liber expensarum Provinciae ab anno 1771. Exitus* (rukopis).

gih drugih, moraju očuvati neokrnjena i da joj treba povratiti stari žig sa svim povlasticama i prijašnjim pravom prednosti. To su braća netom odjeljene provincije tako teško primila da su smjesta počela pripremati sve potrebno da stvar iznesu na skorom generalnom kapitulu u Mantovi i da sudbeno zatraže pravo prednosti. Mi smo se našli u velikom škripcu zbog kratkoće vremena, toliko i zbog nedostataka dokumenata, jer smo o tome bili prekasno obaviješteni (...) Unatoč svemu tome, marljivo smo i ne štedeći truda ispisali i sastavili, koliko su nam to spomenute neprilike dopuštale, ono što se nalazi u prvom poglavlju. Od toga treba izuzeti ono što smo dodali, a tiče se pravnog spora. Uradili smo sve to samo provizorno; ako bi nam netko osporio pravo na prednost (kao što je zbilja i osporio, pa je stvar riješena u našu korist), htjeli smo imati temeljite razloge, na koje će se sudska vlast osloniti...» (str. III—IV).

U prvom poglavlju Lastrić, uz pomoć djela Franje Harolda *Epitome Annalium Ordinis minorum (...) concinnata ex octo tomis (...) Fr. Lucas Waddingus*, pokušava obesnažiti tvrdnje Marka Lisabonca i Franje Gonzage o nastanku Bosanske vikarije. U Gonzaginu djelu nalazi pogreške u svezi s nekim drugim povijesnim događajima, pa tvrdi da je vjerojatno pogriješio i u nastanku Bosanske vikarije. Kao dokaze za svoju hipotezu Lastrić uzima i neke aluzije ljetopisca Karla Peruđinca, povjesničara Franju Marczica iz djela *Apologia per l'Ordine de' Frati Minori...* i Danijela Farlatija. Widding mu je, premda je u originalu imao samo V svezak, najveći autoritet. Kad znamo povijesnu znanost onoga doba i Widdingov ugled, u odnosu na neke druge starije povjesničare, to nam je razumljivo.

Već smo spomenuli da je tiskanje dekreta »Cum divisa« Lastrić shvatio kao pretenziju dalmatinskih franjevaca na Hercegovinu. Zato on u svom komentaru obrazlaže što se u srednjem vijeku podrazumijevalo pod pojmom Dalmacija, a što pod Hercegovina. Svoje tvrdnje temelji na Sebastijanu Münsteru, Orbiniju i Farlatiju. Uz povijesne donosi i pravne argumente.

U drugom je poglavlju tiskao povlastice Bosanske provincije »koje nisu zastarjele, kao što je slučaj s mnoštvom onih što ih nabrajaju Widding, Gonzaga i drugi, ili koje barem mogu poslužiti našim potomcima kao pouka i uzor, ako im i kad im budu zatrebale« (str. 32).

To su povlastice o slanju studenata u inozemstvo, o odlasku u Rim bez dopuštenja vrhovne uprave, izboru vizitatora iz vlastite provincije, nepokretnim dobrima i drugo. Uz njih je stavio i dva originalna pisma Propagande, upućena bosanskom biskupu, u kojima ga ona kori i prijeti mu kaznama zbog njegovih samovoljnih postupaka. S tim je Lastrić indirektno htio reći i apostolskim vikarima u Bosni da i oni budu oprezniji. Tiskao je i nekoliko suvremenih izvora koji govore o pastorizaciji u Bosni. U trećem paragrafu ovog poglavlja bilježi i darove katoličkih vladara franjevcima Bosne i Srebrene (str. 47—49). Na koncu donosi »neka pisma koja nas štite i preporučuju i neka svjedočanstva da ne bi ostala zaboravljena« (str. 49—55).

U trećem poglavlju, prema ranije spomenutim autorima, obrađuje nekadašnji sastav Bosanske provincije. Mišljenje autora potkrepljuje s dva pisma pape Eugena IV i dekretom bosanskog kralja Stjepana Tvrtka, iz kojih zaključuje kuda se sve prostirala Bosanska vikarija. O suvremenom

opsegu Bosanske provincije kaže: »Sada je sačinjava jedino Bosansko kraljevstvo« (str. 64). Bilježi »razrušene, spaljene i napuštene samostane otkad je porobljena Bosna počela uzdisati a njezinim se uzdasima ne nazire kraja« (str. 66).

Popis vikara Bosanske vikarije u III izdanju preuredio je prema podacima što ih je dobio od Vinka Blaho, ljetopisca ugarske provincije sv. Spasitelja. Tu se služio i Franjom Gonzagom, Franjom Varadincem, petim sveskom Widdinga, Franjom Haroldom i Mihaelom iz Napulja. Usput, na nekoliko mjesta, korigira tvrdnje Mirka Pavića u vezi s pojedinim bosanskim vikarima. Uz vikare u daljim paragrafima nalazimo popise provincijala, generalnih vizitatora, generalnih definitora izabranih iz Bosne Srebrene, biskupa članova Bosanske provincije, pisaca Bosanske provincije koji su tiskali svoja djela i cismontanskih provincija.

U šestom poglavlju iznesene su nevolje što su ih »ponekad bosanski franjevci pretrpjeli zbog biskupa« i zbog parničenja s pravoslavnim patrijarsima. Pobilježeni su i neki suvremeni događaji.

b) Povijest Bosanskog kraljevstva i prirodne ljepote Bosne

Uz povijest Provincije Lastrić je u II i III izdanju obradio i kratku povijest svoje domovine Bosne.

»Pročitao sam — piše on — kako je neki ozbiljan povjesničar rekao da je za svakog čovjeka sramota ako ne pozna kraja u kojem boravi, ako ne zna kako je u njega došao i od kojih je pređa potekao« (str. 94).

Obišao je neke evropske zemlje, vidio mnogo krajeva i gradova pa mu je bilo krivo što je njegova domovina Bosna gotovo nepoznata ili krivo predstavljena obrazovanim ljudima u Evropi. Za Evropu Bosna je samo jedan mali dio Turskog Carstva. O njoj dugo vremena gotovo ništa nije pisano; o njezinoj povijesti i ljepotama hotimično se šutjelo »zbog tajne državne politike«. Zato Lastrić iz domoljubnih pobuda na latinskom jeziku opisuje prošlost Bosne i njezine ljepote.

- 1) Ime Bosna ima svoje daleko podrijetlo sakriveno u tami prošlosti. »Različita su glade toga mišljenja pisaca — piše Lastrić. — Međutim nije tako samo s Bosnom, nego nema gotovo nijednog naroda koji ne pruža građu za raspravljanje — odakle mu ime i otkud vodi podrijetlo« (str. 94).

Odbacuje Farlatijevo mišljenje da je Bosna dobila ime po istoimenoj rijeci koja kroz nju protječe, a prihvaća Orbinijevo tumačenje da je zemlja dobila svoje ime po narodu.

»Ako je zemlja dobila ime po rijeci — pita se Lastrić — zašto su stari pisci zvali ovaj kraj 'Gornja Mezija' i 'Dardanija', kad je ta ista rijeka uvijek u njoj bila?« (str. 95).

Jasno mu je da Bosna nije uvijek imala iste granice. Njega zanima vrijeme bosanske samostalnosti, pa iz tog vremena uzima i njezine granice.

»Bosna je, dakle, kao kraljevstvo, dok je doživljavala svoj procvat, imala više banovina, kneževina i drugih upravnih jedinica ili pokrajina. Graničila je s istoka s rijekom Drinom, koja utječe u Savu, s juga s Dubrovačkom Republikom i Primorjem (to je izduženi pojas s ovu stranu Jadranskog mora), — sa zapada (prema nekima) sa Cetinom, Kravavskim planinama i rijekom Unom« (str. 113).

O bosanskim banovima piše:

»Budući da nije bilo slovinskih kraljeva koji bi upravljali ilirskim pokrajinama i kraljevinama u jedno skupljenim, one su bile odijeljene jedna od druge i rastavljene upravnim jedinicama. Župani su bili na čelu manjim pokrajinama a većima, kao što je Bosna, vladali su banovi. Ponekad je jedan te isti bio na čelu Bosne, Hrvatske, Dalmacije i Raške. Međutim, vlast bosanskih vladara kao da se uvijek protezala od Save do Jadranskog mora, i od Novog Pazara na zapadu do rijeke Tilura ili Cetine. U tom je prostoru Humska kneževina ili Vojvodstvo sv. Save i to već tada, prije nego što su banovi dobili kraljevsko do-
stojanstvo« (st. 95—96).

Pokupio je podatke o bosanskim banovima Boriću, Kulinu, Nikoli, Zibislavu i Ninoslavu. Iza tih podataka stavio je ovakvu napomenu:

»Posljednji od slovinskih kraljeva, Krešimir, kralj Bosne i Hrvatske, udao je jedinicu kćer za ugarskog kralja i umro bez muškog potomka. Ugarski kraljevi koji su od nje potekli počeli su uzimati naslov 'gospodari Hrvatske i Bosne'. Međutim, narod ni jedne ni druge pokrajine nije volio da se njima pokorava, nego su im upravljali vlastiti banovi« (str. 97).

Dok govori o hrvatsko-ugarskim kraljevima, koji su vladali Bosnom, poziva se na Orbinija, Farlatija i Mirka Pavića, a kritizira Andriju Kačića-Miošića.

U trećem paragrafu sedmog poglavlja Lastrić obrađuje bosanske kraljeve. Prvo bilježi svih sedam kraljeva i kraljica, a onda se osvrće na tvrdnju Andrije Kačića-Miošića za kojim se poveo i Mirko Pavić u vezi sa smrću Stjepana Kotromanića i trojicom Tvrtkâ, bosanskih kraljeva. Kad govori o borbi oko prijestolja, početkom XV stoljeća, veli da »je Bosna u isto vrijeme podnosila i izdržavala tri kralja. Želio bih, čitatelju, da se ne čudiš — piše Lastrić — jer je Rim katkad trpio i izdržavao u isto vrijeme trojicu papa« (str. 102).

Propast Bosanskog kraljevstva Lastrić povezuje s kaznom za grijeh i propuste dvojice posljednjih kraljeva Stjepana Tomaša i njegova sina Stjepana Tomaševića, držeći se Orbinija i neosnovanih priča koje su kolale u drugoj polovici XV stoljeća.

»Ovaj kralj Toma, među mnogim hvale vrijednim djelima, učinio je jedno odurno. Kad je, naime, Mehmed II preodjeven unišao u najjaču tvrđavu Jajce, s namjerom da je ispita, i kad su ga prepoznali, ne samo da ga nije zatvorio itd., kako je trebalo, nego ga je, nakon što mu je iskazao počast i dao darove, i pustio. Koji se kršćanin ne bi zgrozio nad ovim zločinom? Kad je ugarski kralj Matijaš saznao za ovo Tomino nedjelo, još se žešće na njega okomio. Pobunio je protiv

njega njegova nezakonitog sina Stjepana i brata mu Radivoja nepoštenim i zamaljivim obećanjima da ga ubiju, što bezbožni ocubojice i učiniše» (str. 106).

Smrću posljednjeg bosanskog kralja i padom Bosne pod tursku vlast prestaje Lastričevo zanimanje za povijest, jer počinje »ropstvo pod kojim stajemo do dana današnjega« (str. 107).

2) U posljednjem poglavlju Lastrić na sedam stranica opisuje geografiju i prirodno bogatstvo Bosne i Hercegovine. »Vrijednost i ljepota ovog kraljevstva — piše on — uistinu je manje poznata svijetu, pa se ne usuđujem da je opišem, makar to bilo iskreno, a da se taj prikaz kritičarima ne učini izmišljen i pretjeran. Silnik koji ovdje kroji pravdu zavio je sve to u tamu a povijesničari, geografi i kozmografi, budući da ne poznaju ove krajeve, crno ih prikazuju i njih se većinom površno dotiču. Stoga se događa da prešute unutarnju vrijednost ovog tla, pa nastoje opisati samo surovost i neprijaznost planina. No onaj tko bi se oslanjao više na vlastito iskustvo nego li na prikaze povjesničara, sigurno bi potvrdio ovo što ćemo reći« (str. 107)

Bosna je, priznaje Lastrić, planinska zemlja, ali ona je »bogato protkana krasnim i raznolikim livadama i gajevima. Natapaju ih potoci iz izvora, pa one gode pogledu i razveseljuju srce. Nema rijeke koja s obje strane ne bi bila okružena obrađenim njivama i oranicama — što ravnim što brežuljkastim — i to vrlo rodnim.

Bosanske rijeke i potoci obiluju ribom, a njezino tlo sposobno je da se na njemu gaje žitarice, povrće, voće svake vrste i uzgaja krupna i sitna stoka. Ima raznog rudnog bogatstva »minerala svake vrste i teško bih vjerovao da postoji neka kovina koje ne bi bilo u utrobi bosanskog tla«. Tako »Bosna posjeduje sve potrebito za prijatan ljudski život, a obiluje onim čime se može napuniti vladarska blagajna. Ipak, kako smo gore rekli, jer se sve to prikriva, kršćanski vladari malo cijene ovo kraljevstvo, koje je i te kako vrijedno. To je stvar dostojna žaljenja!«

Nakon toga Lastrić gotovo poziva kršćanske vladare da zauzmu Bosnu. Što ih u tome priječi, — pita se on?

»Možda se plaše sjene brojnih tvrđava, koje ipak, uz suvremenu vojničku vještinu (izuzevši vrlo mali broj) nemaju nikakva značenja«. Poimence nabroja 59 gradova i tvrđava u Bosni, i to »one koje su opasane zidovima i na turski način opskrbljene vojničkom posadom«.

Sumirajući svoj prikaz o vrijednosti bosanskog tla, Lastrić piše:

»Tko bi htio posebno prikazati ljepotu položaja gradova i gradića smještenih uz rijeke i potoke, prijaznost zraka barem u ljetno doba, zdravo podneblje, izvore živih voda, plodnost ravnica što se pružaju s obadviije strane rijeka o kojima smo govorili, pašnjake u prodolinama, krasote proplanaka protkanih čas gajevima, čas livadama, zaista bi morao rasprijeti mnogo duže izlaganje, nego što nam je bila namjera u ovo kratkom prikazu« (str. 107—111).

4. Vrijednost djela *Epitome vetustatum*

O Bosni i Bosanskoj provinciji pisano je i prije Lastrića. Mnoge događaje pobilježili su ljetopisci Reda i Provincije, povjesničari i geografi. Od njih spominjemo one s kojima se Lastrić služio: Sebastijan Münster, Marko Lisabonac, Franjo Gonzaga, Mavro Orbini, Luka Wadding, Lovro Miniati, Ivan Ančić, Franjo Varadinac, Franjo Harold, Mihovil iz Napulja, Andrija Dubočanin, Sebastijan Dolci, Franjo Marczic, Karlo Perudinac, Andrija Kačić-Miošić, Mirko Pavić, Danijel Farlati, Luka Vladimirović, Đanantonio Bomman i Filip Cluvari. Svi se oni, uglavnom fragmentarno, dotiču Bosne i njezinih stanovnika ili bilježe događaje za koje su čuli ili su ih sami doživjeli. Međutim, Lastrić je ovim svojim djelom prvi pokušao znanstveno pristupiti povijesti Bosanske provincije i Bosanskog kraljevstva. Time je postao začetnik moderne historiografije Bosne i Hercegovine. Stoga je važno reći nešto o Lastrićevu pristupu povijesti i značajkama njegova djela.

a) Lastrićev pristup povijesti

Obraćajući se čitateljima, Lastrić piše:

»Svjestan sam i ne stidim se iskreno priznati da nisam stručnjak, niti da imam sposobnosti nastupati kao povjesničar. To vrijedi tim više na ovom području, gdje ima vrlo malo dokumenata, a vrlo ih mnogo nema. Prisilila me, dakle, jedino potreba, spomenuta već prije u predgovoru, da objavim posve sažeti Pregled starina Bosanske provincije. Prisililo me, zatim, poštovanje i, rekao bih, poslušnost prema osobama kojima dugujem obadvoje, a koje žele, iako me na to ne sile, da ovo djelo ponovno tiskam, prošireno nekim bilješkama, posebno o građanskoj Bosni, jer te stvari iščezavaju u pepelu zaborava« (str. V).

Premda se Lastrić skromno i oprezno predstavlja kao historiograf, njegovo ga djelo predstavlja drugačije. Spominje da se služio sutješkim i fojničkim samostanskim arhivom, da mu je iz Ugarske neke dokumente poslao Vinko Blaho, a onda navodi 14 tiskanih djela. U svoja dva dodatka citira ili aludira i na druga povijesna ili zemljopisna djela. Pregledao sam staru sutješku i fojničku knjižnicu i ustanovio da je Lastrić imao na raspolaganju još dosta djela povijesna sadržaja. Za *Epitome vetustatum* upotrebljavao je izvore starije poznate povjesničare i najnoviju povijesnu literaturu. Gotovo pola upotrijebljenih djela tiskano je sredinom ili drugoj polovici XVIII stoljeća.

Ako je sumnjao u neke povijesne izvore ili tvrdnje, Lastrić to nije krio nego je izričito naveo. U popisu bosanskih provincijala piše:

»Premda se u nekoj knjižici, tiskanoj pod imenom g. Plinija Neretvanca, navodi broj provincijala svih godišta, kao da izbori nikad nisu izostali, ja ipak ne prihvaćam početak toga popisa. *Prvo*: zbog razloga koje sam opisao gore u I pogl., III §, br. 3, i IV pogl., II §, br. 3. *Drugo*: jer se početak toga popisa ne nalazi ni u kojem poznatom spisu. *Treće*: jer drugi pisci s ponosom navode izvore odakle uzimlju svoje tvrdnje, a Plinije prešućuje ime svoga čuvara starina, kako ga naziva. Sumnjam dakle, da taj popis nije vješto preuđen za neki, meni nepoznati, cilj ili izvađen iz lažnih izvora« (str. 75).

Slično piše i kod prikaza bosanskog kralja Tvrtka I. Lastrić je od spomenutog Vladimirovića preuzeo jedan dokument iz 1342. a onda kaže:

»Ovim dekretom kralj nas franjevce obasipa svojom zaštitom, mnogim povlasticama i milostima i visoko nas uzdiže. Pa ipak ja ga ne navodim opširnije, jer mi izgleda lažan, bilo da misli na Tvrtka I ili na Tvrtka II« (str. 102).

A kad je iznio različita mišljenja o imenu kralja, Lastrić se ponovno osvrće na tek tiskano Vladimirovićevo djelo:

»Uostalom, pronašao sam ne samo ovaj dekret nego i neke druge koje je taj isti pisac tiskao u nekim malim knjižicama, koji mi izgledaju povlašteni iz lažnih izvora, premda ne želim isključiti neki bolji sud o tome« (str. 103).

Svoj pristup povijesti i gledanje na nju Lastrić iznosi u »Malom dodatku« osvrćući se na djelo *Storia civile ed ecclesiastica* u kome su podvrgnute kritici njegove tvrdnje iz II izdanja *Epitome vetustatum*.

»Premda je učeni pisac smatrao da treba da me ispravi s obzirom na granice pokrajina i država o kojima govori, neka nitko ne misli da me je povrijedio ili da se ja zbog toga osjećam uvrijeđen. Ja sam već jedanput izjavio, što se jasno vidi iz Pregleda, da nikom ne navješćujem rata, niti koga izazivam na raspravu, nego da svakom dopuštam da zastupa svoje mišljenje. Ja također nisam prešutio da ima mišljenja koja se mojim protive. Ipak sam s pravom mogao prihvatiti mišljenje, koje se bolje slaže s razumom i koje, kao i ja, zastupaju pisci velika glasa i starine. Nužno je bilo samo da ništa ne ustvrdim nepromišljeno i konačno, nego kao pretpostavku...« (str. 129).

Onda najnovijim djelom Danijela Ferlatija *Illyricum sacrum* potkrepljuje svoje ranije tvrdnje.

Uz djelo *Storia civile ed ecclesiastica* došla je do Lastrića priča kako je Danantonio Bomman, zamoljen od dalmatinskog franjevca Gašpara Vinjalića da mu u djelu popravi talijanski jezik, uzeo Vinjalićevo djelo i počeo ga, uz male preinake, tiskati pod svojim imenom. Ime, istina, nije stavio u naslov nego iza predgovora. Lastrić se ne želi osvrtni na te priče.

»Ja te trice mimoilazim pa volim više pretpostavljati da je pisac prešutio svoje ime i naslov iz skromnosti, nego da donesem kriv sud.

Rekao sam da se čudim što ocjenjivači traže dlaku u jajetu, ali se još više čudim onima koji imaju slab vid i procjenjuju djelo samo s površine ne zalazeći u njega dublje. Stoga optužuju Bommana da je neprijateljski raspoložen i pristran prema Bosni, jer nije dopustio da se na njegovoj topografskoj karti stavi i trag ovog kraljevstva. Ali budući da ja vidim Bosnu, iako ne izričito nego prešutno, pod, istina, zastarjelim imenom Sredozemne Panonije, mogu ih prekoriti da slabo vide. Bomman se, štaviše, pokazuje nama sklonim i prijatelj onoga što je pravo, jer se nije bojao reći istinu protiv dekreta pečasnog Ebo-re... (str. 130—131).

Uz uloženi trud i dosta prikupljena gradiva Lastrić je svjestan svojih nedostataka.

»Zapisao sam ovdje neke podatke koje sam silom prilika a ne privučen sklonošću morao zabilježiti, iako nisam povjesničar te iako nemam povjesničkih pomagala. (...) Jedina mi je želja i cilj da potaknem buduća pokoljenja našega naroda da nastave njegovati ovu suhu granu znanosti, koju ni naši stari nisu razvijali. Ja sam se ovim počeo baviti gotovo kao osamdesetgodišnjak, drhtavih ruku, upola slijepih očiju i na izmaku tjelesne snage. Nadam se da kasniji naraštaji neće prezreti moj trud zbog oskudnosti i nesavršenosti ovog djela. Umjesto toga nadam se, kad dođu do bogatijih dokumenata i ako budu živjeli u sretnijim vremenima, da će ga, natječući se, proširiti i usavršiti. Neka bude tako!« (str. 94).

b) Značajke Lastrićeva djela *Epitome vetustatum*

Treće izdanje djela *Epitome vetustatum* posljednje je što je Lastrić napisao i tiskao.

»Nije me vukla želja za isticanjem — piše on — a još manje pohlepa za dobitkom, nego samo namjera da spasim čast svoje plodne majke Provincije« (str. 129).

Njegov raniji životni put bio je drugačije usmjeren. Završio je filozofiju i teologiju u srednjoj Italiji, položio lektorski ispit iz filozofije i predavao tri godine filozofiju u Požegi. Odatle je, zbog oskudice osoblja, premješten u Bosnu i u sutješkom samostanu vršio dužnost učitelja novaka, đaka i bio vrlo aktivan pastoralni radnik. Fizički snažan, mlad i ambiciozan savjesno je obavljao svoje dužnosti, a svojim sposobnostima — u vrijeme podjele Provincije 1735 — stavio se na čelo franjevaca iz Bosne. Tada je bio imenovan kustosom Provincije, a šest godina kasnije izabran je za provincijala i pune četiri godine vodio Provinciju. Kad se kasnije povratio u Bosnu, osjetio je nedostatak homiletsko-katehetskih priručnika za svećenike, pa je s toga područja napisao i tiskao četiri knjige. Kad sve ovo imamo u vidu, moći ćemo lakše uočiti i neke značajke njegova povijesnog djela.

1) Lastrić pristupa proučavanju povijesti kao čovjek izobražen i iskusan u pisanju. Njegovo *Epitome vetustatum* metodički je dobro koncipirano. Podijeljeno je u osam poglavlja, svako poglavlje, već prema potrebi, dijeljeno je na paragrafe, a paragrafi na brojeve. Kod tiskanja je, radi preglednosti, upotrebljavao obična (garmond), kurzivna i sitna (petit) slova. Na vrh stranice stavio je broj poglavlja i paragrafa, a na margini kurzivom otiskivao kratki sadržaj teksta. Opaske u tekstu obilježio je slovima, a tiskao ih je na koncu svakog paragrafa. Iza predgovora i dopuštenja za tisak stavio je sadržaj djela po poglavljima i paragrafima, a na koncu, na pet stranica, donio je stvarno kazalo, gdje je uz svaki pojam zabilježio stranicu i marginalni broj. Treće izdanje je najpreglednije, ali ni prethodna dva metodički mnogo ne zaostaju.

2) Lastrić nije završio studij povijesnih znanosti, ali je kroz studij filozofije i teologije i čitajući suvremena djela iz povijesti usvojio kritički pri-

stup izvorima i literaturi. Svoje tvrdnje temelji uglavnom na dokumentima i tuži se što u Bosni

»nema mnogo toga što je potrebno da se upotpuni kakva takva mala povjesnica« (str. IV).

Odmah u početku bilježi arhive i literaturu,

»da me netko ne bi optužio da sam zbog navedene stvarne nestašice dokumenata stavio nešto nepromišljena u ovo sitno djelce« (str. V).

Uočava mnoge nedostatke starije literature, jer su o Bosni uglavnom prepisivali od starih autora, koji nisu poznavali geografiju Bosne, pa su se tako o njoj uvukle razne pogreške.

3) Dok piše, Lastričeve su asocijacije brze i jasne, a njegov slijed logičan. Trudi se da provede Ciceronov princip istinitosti i autentičnosti u pripovjedanju o prošlim događajima. Doslovce unosi i neke povijesne dokumente u čiju vjerodostojnost sumnja, da se kakvi-takvi sačuvaju, jer »te stvari iščezavaju u pepelu zaborava« (str. V). Uz obradu povijesnih zbivanja u svoje djelo unosi zapažanja iz geografije, arheologije, toponomastike, etnologije, etnografije, kulturne povijesti i prava. Bilježi i svoje osobne uspomene iz života i pastoralnog rada, razgovore sa stručnjacima i prijateljima.

4) Djelo je napisano na latinskom jeziku. Kao potencijalne čitatelje Lastrić je imao pred sobom franjevce, povjesničare i izobražene ljude u Evropi. Njima je želio objasniti franjevačku djelatnost u Bosni kroz stoljeća i predstaviti im povijest i ljepote svoje domovine. Budući da piše na latinskom jeziku, izbjegao je eventualnoj cenzuri turskih vlasti. Njegov strateški popis turskih gradova i tvrđava u Bosni, oštre riječi protiv turske vlasti i pokrajinskih funkcionara nisu povlačile političke reperkusije.

5) Čitalelj se ne može oteti dojmu da se kroz cijelo djelo provlači jedna od čestih monaških rasprava: tko je veći, stariji, časniji? Lastrić je bio motiviran upravo tim pitanjima. On tu nije vidio ništa loše. Bio je svjestan da živi u vremenu kad je starost bila ujedno i znak zasluga i predmet časti, kad su prednost i stara prava ili čvrsta obrana protiv bilo kakva nasrtaja na teritorij ili djelatnost zajednice a dobra iskaznica za široku javnost. Nije se tu radilo o nekoj običnoj raspravi, nego se postavljalo pitanje tko će biti baštiničnik tradicija, Bosna ili prekosavski krajevi. Za Lastrića i njegovu generaciju to je bilo vrlo važno i nije se smjelo prepustiti slučaju. Moralo se ozbiljnije angažirati i zbog toga što je Bosna i Hercegovina bila još jedina pokrajina koja je ostala pod turskom vlasti. S ranijom reputacijom u Redu bit će ljepše primljeni i oni i njihovi studenti u inozemstvu. Radilo se o tome da se Bosni prizna kontinuirana franjevačka djelatnost kroz stoljeća, da ne bi franjevci drugih provincija mislili da je do djelidbi dolazilo zbog pomodarstva ili nezdravih ambicija pojedinaca, što je u XVIII stoljeću bio dosta čest slučaj. Zato Lastrić u *Epitome vetustatum* unosi i manje važne dokumente i dokazuje neke gotovo nevažne činjenice.

6) Lastrić je odgojen u renesansnom duhu gdje je bio razvijen kult prošlosti; uzdiše za slobodom i samostalnošću Bosanskog kraljevstva. Svijest o slobodi i samostalnosti prenosila se među franjevcima i katolicima s poko-

ljenja na pokoljenje i nije se gasila, premda je turska vlast trajala već preko tristo godina. Kod Lastrića se ona osjećala jače nego drugdje. Za njega je ropstvo nečasno i zato sa smrću posljednjeg bosanskog kralja prestaje i povijest Bosne. U sebi i kod svojih čitatelja on pothranjuje nadu, »kad prestane zima silničke vlasti, kad protutnji grmljavina, kiša i grad toljaga (...)« prispijet će »vesela jesen branje plodova« (str. 15). Grijesi su jedan od razloga zbog čega je propalo Bosansko kraljevstvo. Posljednji bosanski kralj »nije dugo držao žezlo jer je brzo grijeh ocuoboјstva stigla kazna uništenja« (str. 107). Naši su grijesi, prema Lastriću, razlog zbog kojih se ropstvo toliko oduljilo.

7) Svojim djelom *Epitome vetustatum* Lastrić je želio svojim suvremenicima pružiti i svojevrsan priručnik najnovijih odobrenih bosanskih povlastica. Pobilježio je, radi orijentacije, i sve provincije cismontanske franjevačke obitelji. U tom dijelu, a i u nekim drugim, susrećemo ljetopisno nizaње dokumenata ili mozaičko slaganje prikupljenih podataka.

8) U povijesnim raspravama ponegdje se može zamijetiti da autor posjeduje skolastičku filozofsku izobrazbu. Kad je Bomman napravio nekoliko pogrešaka iz geografije Bosne, Lastrić ga ovako kritizira:

»Kako se onaj koji pozna ove krajeve može uzdržati od smijeha kad naiđe na ovakva protivriječja? Zamisli sličnu stvar pa te molim, dragi Bommane, presudi i donesi odluku. Ja kažem da je Jadransko more sjeverna granica Italije a južna granica Dalmacije i njezinih otoka. A onda, kad nabrajam glavne gradove Dalmacije, reknem da su to, uz ostale, Ankona, Sinigaglia, Asiz...

Zar ne bih time kod tebe izazvao smijeh? Tako i ti, dragi moj, tjeraš sve one koji poznaju ove krajeve na smijeh kad stavljaš glavne gradove Bosne u svoju Hrvatsku. Pozivam te stoga, dragi moj, da ovu pogrešku ispraviš; ili da spomenute gradove (kao Samson vrata Gaze) preneseš preko obale Vrbasa na istočnu stranu, ili da priznaš istinu da se Bosna znatnim dijelom proteže s onu stranu Vrbasa« (str. 132—133).

9) I u dijelu *Epitome vetustatum* susrećemo Lastrićevu koleričnu upornost koju nije smela ni slomila ni turska kubura, iz koje je u sutješkom samostanu bio ranjen, ni ogovaranja i sumnjičenja franjevacа, ni crkvene kazne koje su mu često visile nad glavom. Na neke ranije osobne nesporzume on i u *Epitome vetustatum* indirektno odgovara ili barem aluzijama nakazuje šta je mislio i želio. Istina, sve je to u mnogo blažem tonu nego što je to ranije činio u svojim pismima i živom riječi.

5. Utjecaji Lastrićeva povijesnog djela

Treće izdanje djela *Epitome vetustatum* u Bosni je lijepo primljeno. Provincijal Bonaventura Benić odstupa od običnog kancelarijskog načina dopuštanja za tisak i piše:

»To nam je djelo bogodano podario muž, koji ima gotovo osamdeset godina, no koji je na književnom polju vrlo okretan; u njemu je on vrlo kratkim a jasnim načinom, obilno i učeno, iznio na svjetlo ono što je, prekriveno prahom starine i najdublјim tminama, spavalo mrtvim

snom. O tome se, na našu štetu dijelom šutjelo a dijelom se na to ravnodušno zaboravljalo. U svom djelcu on je toj starini uvelike rasvijetlio zagubljene spomenike, svojim bistrim perom on je skladno izmirio raznolika naziranja novijih, i napokon, on je našim potomcima ostavio mnoge korisne primjere da se u njih ugledaju« (str. VIII).

I u široj javnosti djelo je bilo brzo zapaženo. Član ugarske provincije sv. Spasitelja Virgilije Greiderer osvrnuo se na Lastrićevu hipotezu o dolasku franjevaca u Bosnu. Dalmatinski povjesničar Gašpar Vinjalić pisao je Lastriću i obavijestio ga kako djelo *Storia civile ed ecclesiastica* nije Bommanovo nego njegovo djelo. Neke tvrdnje koje je Lastrić kritizirao u »Malom dodatku« Bomman je unio na svoju ruku. Lastrić mu je u odgovoru izrazio sućut zbog neljudskog Bommanova postupka i čudio se svom prijatelju provincijalu Radmanu što je Vladimiroviću dopustio da tiska dekret »Cum divisa«. U pismo od 25. veljače 1777. Lastrić u svezi s djelom *Epitome vetustatum* piše Vinjaliću:

»Da nisam gotovo osamdesetgodišnjak, da mi je barem dvanaest godina manje i da mi ne dršću ruke, sigurno bih ponovno tiskao *Epitome*, ne samo da ga proširim, nego jer sam nakupio mnogo novih podataka kojih ranije nisam imao«¹¹⁾.

Te njegove nove podatke, barem što se tiče nastanka Bosanske vikarije, vjerojatno možemo pročitati u Benićevo pismu Virgiliju Greidereru, rujna 1777¹²⁾.

Lastrićevom smrću, a i zbog drugih velikih povijesnih događaja u Evropi koncem XVIII stoljeća, nastala je stagnacija u životu i djelatnosti Bosne Srebrene¹³⁾. *Epitome vetustatum* je franjevcima glavno povijesno štivo što se tiče Bosanske provincije i Bosanskog kraljevstva, Osim nekoliko ljetopisaca nitko se u Bosni nije ozbiljnije bavio poviješću. Na to se (1851) tuži Ivan Franjo Jukić.

»Bošnjaci pak, koji su mogli, nisu marili, njima je milije znati zemljopis od nove Holandije i Kanade, nego od svoje otačbine. Jedini Očevac Fr. Filip Lastrić, nešto malo al dobro pisao je, i da ga budu drugi slijedili dosad bi potpunu geografiju i historiju Bosne imali — naša nemarnost jest naš glavni neprijatelj uvijek bio!«¹⁴⁾.

Svi bosanski šematizmi — osim najnovijeg — crpili su uglavnom iz djela *Epitome vetustatum* podatke o povijesti Bosanske provincije. A kad je u drugoj polovici XIX stoljeća ponovno oživjelo zanimanje za povijest Bo-

11) Usp. J. Jelenić, *Spomenici kulturnoga rada franjevaca Bosne Srebrezničke*, Mostar 1927, 178—186.

12) Benićevo pismo nalazi se prilijepljeno uz njegov ljetopis u Kr. Sutjesci. Lastrić je povrh njega napisao: »Vindiciae ad Epitomeam; quas erudite eddidit A. R. P. Bon-ra Benich, contra negantes antiquit. etc.«, Kasmije sam ga pro-našao otiskanog na 15 stranica u Ankoni 1777. s početnim riječima *Cum Auctor Epitome*.

13) Usp. S. M. Džaja, *Katolici u Bosni i zapadnoj Hercegovini na prijelazu iz 18. u 19. stoljeće*, Zagreb 1971.

14) I. F. Jukić, *Sabrana djela*, I, Sarajevo 1973, 165.

sne, Lastrićev doprinos i djelo bili su posebno cijenjeni. Upotrebljavaju ga franjevački povjesničari Anto Knežević, Martin Nedić, Rafo Barišić ml., Ignacije Strukić, Dobroslav Božić, Mijo Vjenceslav Batinić, Jeronim Vladić, Julijan Jelenić i drugi.

Lastrićev je povijesni rad pionirski, ali vrijedan za cjelokupnu povijest Bosne. Pored specifičnih zadataka koje je život i potreba katolika i franjevaca u Bosni pred njega stavila, njegovo je djelo *Epitome vetustatum* povijesnim spoznajama odgajalo svijest i podizalo ponos. Odatle je ono nadraslo problematiku svoga vremena i u kulturnom pogledu uraslo u bosanskog čovjeka. Ove godine biblioteka »Kulturno nasljeđe« tiskat će *Epitome vetustatum* u hrvatskosrpskom prijevodu. Tako će i šira javnost biti bolje upoznata sa začetnikom moderne historiografije Bosne i Hercegovine.

ZUSAMMENFASSUNG

BEWEGGRÜNDE UND ZWECK DES GESCHICHTSWERKES LASTRIĆ'S EPITOME VETUSTATUM BOSNENSIS PROVINCIAE (ZUM 200 — JÄHRIGEN TODESTAG DES AUTORS)

Vor mehr als zwei hundert Jahren erschien zum dritten Mal das Geschichtswerk *Epitome vetustatum Bosnensis provinciae* des bosnischen Franziskanerpater Filip Lastrić-Očevac (1700—1783). Eigentlich zeigt er relativ spät das Interesse fuer die Geschichte, naemlich erst in der Zeit als er die Interessen der Franziskanerprovinz Bosnien in Rom verteidigte. Sein Werk *Epitome*¹ (1762) ist eine kurze historisch-polemische Schrift, die sehr viel Aufsehen erregt hat. Das hat Lastrić bewogen, weiterhin das Geschichtsmaterial zu sammeln, um die Resultate seiner Forschung in *Epitome*² (1765) auf 48 Seiten zu veroeffentlichen. Die dritte Auflage des gleichen Werkes³, von dem hier die Rede ist, erschien auf 146 Seiten (1776) in Ankona.

Lastrić schreibt die Geschichte der bosnischen Franziskanerprovinz und des bosnischen Koenigtum. Dazu benutzte er alle wertvolleren Quellen, die sich in den Franziskanerkloestern fanden. Darueber hinaus hat er sich auch an die Leute in anderen Regionen gewandt, um an die vollstaendigere Dokumentation fuer sein Geschichtswerk zu kommen. Im Vorwort fuehrt er die Literatur an, die er benutzt hat. Darunter nennt er zwanzig Fachwerke seiner Zeit mit ausdruecklicher Bemerkung, »damit mich niemad beschuldigt, dass ich wegen des Mangels an Dokumentation etwas Unbedachtes in dieses kleine Werk hineingeschrieben habe.«

Obwohl sich Lastrić als Historiograph bescheiden und vorsichtig vorstellt, laesst ihn dennoch sein Werk im guten Licht erscheinen. Er prueft die Quellen kritisch, waehlt die Literatur sorgfaeltig und erst dann stellt er seine Geschichtsthese auf. Dabei sagt er ausdruecklich: »Ich moechte niemandem den Krieg erklaren, noch jemanden zur Disput verleiten. Jeder soll seine Meinung vertreten. Ich habe auch nicht verschwiegen, dass es Meinungen gibt, die von meiner Meinung ganz abweichen. Dennoch habe ich mich, wie ich meine, mit Recht fuer die Meinung entschieden, die sich mit Verstand in Einklang bringen laesst und die von den Schriftstellern hohen Ranges und Altertums vertreten wird. Es war notwendig, darauf zu achten, dass nichts Unbedachtes und nichts als endguelte Sichereres behauptet wird, was nur den Namen der Hypothese verdient« (S. 129). Auf diese Weise hat Lastrić die juengsten Resultate der Geschichtswissenschaft in die Historiographie Bosniens hineingebracht.

Durch sein ganzes Werk weis sich Lastrić als ein grosser Patriot aus. Er beschreibet die Naturschoenheiten und-reichtuemern Bosniens sowie seine ruhmreiche Vergangenheit und verteidigt seine Grenzen, besonders im Suedwesten. Seine Geschichte hat er auf Latein geschrieben, um den europäischen Kulturkreisen zu beweisen, dass Bosnien nicht ein Teil des tuerkischen Keisertums ist, sondern ein Land mit eigenem Volk, eigener Geschichte und eigenem Reichtum von dem es leben kann.

Die Bahnbrechende Geschichtsarbeit von Lastrić ist von grosser Bedeutung fuer die ganze Geschichte Bosniens und Herzegowina. Neben den spezifischen Aufgaben, die ihm das Leben und die Beduerfnisse der Katholiken und der Franziskaner diktiert haben, weckten die in diesem Werk enthaltene Geschichtserkenntnisse das Selbstbewusstsein in Volk und wahrten seinen Stolz. Ueber die Problematik seiner Zeit hinaus uebte dieses Werk einen positiven Einfluss auf den bosnischen Menschen in kultureller Hinsicht aus. Auf diese Weise wurde Filip Lastrić der Urheber der modernen bosnischen Historiographie.